

कुर्वादीनाम्” २ । कर्गरेफकारादीनि वर्जयित्वा
 त्वाचां स्त्राङ्गानां द्वितीयसुदात्तम् । ललाटम् । कुर्वादी-
 नान्तु कपोलः । रसना । वदनम् । “मादीनाञ्च” ४ ।
 मलयः । मकरः । “यादीनां याकानाम्” ५ । शीतन्या
 यतपुष्पा । “पान्तानां शुर्वादीनाम्” ६ । पादपः
 आतपः । लघुदीनान्तु अनूपम् । “युता-
 न्ययन्तानाम्” ७ । युत अयुतम् । अग्नि धमनिः ।
 अग्नि विपणिः । “मकरवर्द्धपादेवतवितस्तेज्जिह्वा-
 कलोमाकाशयुतवाकाशीनामादिवा” ८ । एषामादि-
 दिर्द्वितीयो वोदात्तः । मकरः । वरुड इत्यादि । “छन्दसि
 च” ९ । अमकराद्यर्थ आरम्भः । लक्ष्यानुसारादा-
 दिर्द्वितीयं वोदात्तं ज्ञेयम् । “कहमादीनाञ्च” १० ।
 आदिर्द्वितीयं वोदात्तम् । “सुगन्धितेजस्य ते वा” ११ ।
 आदिर्द्वितीयन्ते शब्दश्चेति त्वयः पर्यायेणोदात्ताः । सुग-
 न्धितेजनाः । “नपः फलान्तानाम्” १२ । आदिर्द्वि-
 तीयञ्चोदात्तम् । राजादनफलम् । “यान्तस्यान्यात्
 पूर्वम्” १३ । कुलायः । “यान्तस्य च नालघुनी” १४ ।
 नाशब्दो लघु च उदात्ते स्तः । सनाथा सभा । सरथा
 सेना “शिशुमारोदुम्बरवलीवर्दीद्वारपुष्करवसाञ्च” १५ ।
 अन्यात् पूर्वसुदात्तं द्वितीयं वा । “साङ्गाश्याकाम्य-
 ल्यनासिक्त्यदावाघाटानाम्” १६ । द्वितीयसुदात्तं वा ।
 “ईपान्तस्य हलादेरादिर्वा” १७ । हलीषा । लाङ्गलीषा ।
 ४ पादे “शकटिशकट्योरन्तरमन्तरं पर्यायेण” १८ । उदात्तम् ।
 शकटिः । शकटी । “गोष्ठजस्य ब्राह्मणनामधेयस्य” २ ।
 अन्तरमन्तरं पर्यायेणोदात्तम् । गोष्ठजः ब्राह्मणः अन्यत्र
 गोष्ठजः पशुः । ऊदुत्तरपदप्रकृतिस्वरान्तोदात्तः ।
 “पारावतस्योत्तमवर्जम्” २ । शेषं क्रमेणोदात्तम् ।
 पारावतः । “धूम्रजालुसुष्ठुकेशकालबालस्यालीपाकाना-
 मधूजलस्यानाम्” ४ । एषाञ्चतुर्णांभूप्रभृतींचतुरो
 वर्जयित्वा शिष्टानि क्रमेणोदात्तानि । धूम्रजालुः
 सुष्ठुकेशः कालबालः स्यालीपाकः । “कपिकेश-
 हरिकेशयोश्चन्दसि” १५ । कपिकेशः हरिकेशः ।
 समासस्य बहुपदवर्तिततया कस्योदात्ततेति निर्णयाय
 केचित् पूर्वपदप्रकृतिस्वराः केचित् उत्तरपदप्रकृतिस्वराः
 केचित् पूर्वपदे आद्युदात्ताः केचित् तत्त्वान्तोदात्ताः
 केचित् उत्तरपदे आद्युदात्ताः केचित् तत्त्वान्तोदात्ताः
 इति विभागं मनसि निधाय पाणिनिना ह्यध्याये समास-
 स्वरप्रकरणमारब्धं यथा “समासस्य” पा० अन्त उदात्तः ।

यच्चन्वियम् । इति सामान्यतोविधाय विशेषमाह ।

तत्वादौ पूर्वपदप्रकृतिस्वरः । “बहुव्रीहौ प्रकृता
 पूर्वपदम्” पा० । उदात्तस्वरितयोगिपूर्वपदं प्रकृत्या स्यात्
 व० व्री० । अन्तोदात्ततापवादः । “सत्यश्चित्तवस्तमः” ।
 सर्वानुदात्ते पूर्वपदे तु अन्तोदात्तएव । समपादः । “तत्-
 पुरुषे तत्त्वार्थतृतीयासप्तम्युपमानाऽव्ययद्वितीयाहत्याः” ।
 पा० । सप्तैते पूर्वपदभूतास्तत्पुरुषे प्रकृतिस्वराः । त-
 त्वव्ययेतः समव्ययेतः । किरिणा काणः किरिकाणः । मद्-
 यत्त्वखः । मद्ययति मादके इन्द्रे सखा । यस्त्रीश्यामः वन
 श्यामः । “अव्यये नञ्कुनिपातानामिति वाच्यम्”
 वार्त्ति० । अव्ययः । नञित्याद्युक्तेः प्रोच्यपापीयानि-
 त्यादौ न । द्वितीया क्षणसुखम् । कतत्रा भोज्योष्णम् ।
 “वर्णोवर्णेष्वेनेते” पा० । वर्णवाचिन्त्युत्तरपदे एतवर्जिते
 यस्वाचि पूर्वपदं प्रकृत्या तत्पुरुषे । क्षणसारङ्गः । वर्णः
 किं परमक्षणः इत्यादौ, वर्णेषु किं क्षणतिला इत्यादौ च
 न, एवं क्षणैत इत्यत्रापि । “गाधलवणयोः प्रमाणे” पा०
 एतयोर्द्व्युत्तरपदयोः प्रमाणवाचिनि तत्पुरुषे पूर्वपदं
 प्रकृत्या । अरितगाधम् तत्प्रमाणमित्यर्थः । गोलवणम्
 यावद्भवे दीयते तावदित्यर्थः । “दायाद्यं दायदे” पा०
 धनदायादः । “प्रतिबन्धि चिरकच्छ्रयोः” पा० । प्रतिब-
 न्धिवाचि पूर्वपदं प्रकृत्या एतयोः परयोः । गमनचिरम् ।
 कथनकच्छ्रम् । गमनादिकारणविकलतया चिरकालभावि
 कच्छ्रयोगितया चाल प्रतिबन्धः । अन्यत्र मूलकच्छ्रमित्या-
 दौ न । “पदेऽपदेये” पा० व्याजवाचिनि उत्तरपदे
 प्रागुक्तम् । मूलपदेन प्रस्थितः । अनपदेये तु विष्णुपदम्
 अत्र न “निवाते वातत्वाये” पा० पार्श्ववाचिनिवाते परे
 वातत्वाणवाचिनि तत्पुरुषे प्रागुक्तम् । कुटीरनिवातम् ।
 वातत्वालाभावे तु राजनिवाते वसतीत्यत्र न “शार-
 देऽनार्त्तवे” पा० आर्त्तवभिन्नवाचिनि शारदे परे
 प्रागुक्तम् । रज्जुशारदसदृकम् । रज्ज्वाः सद्य उद्धत-
 मित्यर्थः । आर्त्तवार्थत्वे तु उत्तमशारदमित्यादौ न । अ-
 ध्वर्युकपाययोजातौ” पा० एतयोः परयोजातिवाचकस्य
 प्रागुक्तम् । कठाध्वर्युः दौवारिककपायम् । अजातेस्तु
 परसाध्वर्युरित्यादौ न “सदृशप्रतिरूपयोः सादृश्ये”
 पा० । पितृसदृशः पितृप्रतिरूपः । असादृश्ये तु प-
 रमसदृश इत्यादौ न । सादृश्यमत्र पूज्यता न तु
 सादृश्यमात्रम् सि० कौ० । “द्विगौ प्रमाणे” पा० द्विगौ
 प्रमाणवाचिनि परे पूर्वपदं प्रकृतिस्वरम् । माच्छसप्तमः ।